

Gabriela Czapiewska

INNOWACYJNOŚĆ I AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNA W ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH POMORZA – PRZYKŁAD ZAGRÓD EDUKACYJNYCH

Zarys treści: Współczesna wieś nie może ograniczać się jedynie do rozwoju produkcji rolniczej. W nowoczesnej gospodarce niezbędne jest wnoszenie wartości dodanej do oferowanych produktów lub usług (m.in. innowacyjność). Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia sieciowego w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i aktywności społecznej. Za innowacje zwykle się uważa zmiany w aspekcie gospodarczym i społecznym, a za takie można uznać tworzenie zagród edukacyjnych, których idea jest popularyzacja rolniczego oblicza wsi z wykorzystaniem zasobów lokalnych. Niniejsze opracowanie ma na celu przede wszystkim zaprezentowanie aspektów funkcjonowania zagród edukacyjnych na obszarach wiejskich Pomorza jako przykładu innowacyjności. Jednym z innowacyjnych kierunków dywersyfikacji wiejskiej gospodarki są usługi edukacyjne, bazujące na potencjale gospodarstwa rolnego. W pierwszej części pracy, na podstawie literatury, ukazano problematykę definiowania innowacji i innowacyjności oraz ich wpływ na rozwój współczesnej wsi. Zobrazowano istotę i znaczenie sieci zagród edukacyjnych. Zakres przestrzenny badań obejmował województwo pomorskie, toteż w części drugiej artykułu scharakteryzowano gospodarstwa badanego regionu, zrzeszone w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Oferta edukacyjna prezentowanych gospodarstw wiejskich jest obiecującym nowym kierunkiem działalności uzupełniającym podstawowe źródła dochodu mieszkańców wsi oraz spełniającym szeroko rozumianą misję społeczną.

Słowa kluczowe: Innowacyjność, obszary wiejskie, zagrody edukacyjne, Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, województwo pomorskie.

1. Wprowadzenie

Obecne trendy społeczno-gospodarcze w postaci globalizacji, umiędzynarodowienia, informatyzacji, postępującego rozwoju gospodarki opartej na wiedzy czy tercjalizacji wymuszają innowacyjność (Przyzwojska i Wyrwas 2016). „Innowacja” jest obecnie bardzo popularnym słowem pojawiającym się coraz częściej

w życiu codziennym oraz w obiegu gospodarczym. Termin pochodzi z języka łacińskiego: *innovare*, czyli „tworzenie czegoś nowego”. Brak jest konkretnego sformułowania definicji innowacji, ponieważ istnieje wiele definicji tego pojęcia (*Innowacyjna...* 2017). Przyjmuje się, że innowacyjna jest każda forma aktywności nieobecna do tej pory na danym terenie. Innowacyjność jest terminem pochodnym w stosunku do pojęcia innowacja. Definiowana jest najczęściej jako gotowość oraz zdolność jednostek i organizacji do poszukiwania, wdrażania i upowszechniania innowacji (Pomykalski 2001; Bal-Woźniak 2004). Charakteryzując jednak pojęcie innowacyjności można zastosować różnorodne definicje. Prostą i dość zwięzłą definicję innowacji prezentuje W. Kopaliński (2000) – „innowacja to wprowadzenie czegoś nowego, rzecz nowo wprowadzona, nowość, reforma”. Innowację określa się zazwyczaj jako proces polegający na przekształceniu istniejących możliwości w nowe idee i wprowadzenie ich do praktycznego zastosowania (Chodyński 2008). Zdaniem H.G. Barnetta (1953), innowacja to: „wszelka myśl, zachowanie się lub rzecz jakościowo różna od istniejących dotychczas”. Innowacją może być wdrożenie nowego lub istotnie ulepszanego produktu (wyrobu lub usługi), nowego lub istotnie ulepszanego procesu, nowej metody marketingu lub nowej metody organizacji w zakresie praktyk biznesowych, organizacji miejsca pracy bądź relacji ze środowiskiem zewnętrznym (*Oslo Manual...* 2005; *Podręcznik Oslo...* 2008). Według P. Druckera (1992), innowacja to jakościowa odmienność akceptowana przez odbiorców, będąca specyficznym narzędziem przedsiębiorczości, gdyż prowadzi do osiągnięcia wysokiej konkurencyjności. Podobny pogląd na innowacyjność wyraził E. Porter (1990), który uważał, że prowadzenie stałej analizy otoczenia, połączonej ze śledzeniem innowacji oraz proponowanie i wdrażanie własnych oryginalnych rozwiązań pozwala osiągnąć sukces w walce o konkurencyjność (*Innowacyjna...* 2017). Innowacje to zatem wszelkie działania mające na celu doprowadzenie do większej konkurencyjności i większego zadowolenia klientów z oferowanych im usług. To także znalezienie nowego sposobu wykonywania dotychczasowych czynności, np. świadczenie usług w bardziej efektywny sposób – dzięki lepszej organizacji przepływu informacji (Meyer-Stamer i Schoen 2007). Zdaniem J. Munro (2015), innowacje to zmiany w usługach, produktach, sposobach pracy, w strukturze organizacyjnej albo w funkcjonowaniu demokratycznych procedur, które są nowe dla danego obszaru i dostarczają dodatkowych korzyści ich użytkownikom. A. Francik (2003) innowację określa jako wszelką, z założenia korzystną zmianę w różnych obszarach działalności organizacji, wnoszącą postęp w stosunku do stanu istniejącego, powstałą w organizacji lub poza nią, będącą odpowiedzią na sygnalizowane potrzeby lub zaspokajającą potrzeby dotychczas nieujawnione. Z kolei Z. Pietrański (1970) przyjął za innowacje „zmiany celowo wprowadzone przez człowieka lub zaprojektowane, które polegają na zastępowaniu dotychczasowych stanów rzeczy innymi, ocenianymi dodatnio w świetle określonych kryteriów i składa-

jącymi się w sumie na postęp”. Za działalność innowacyjną, zgodnie z definicją przyjętą przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), uznaje się całokształt działań naukowych, technicznych, organizacyjnych, finansowych i komercyjnych, które rzeczywiście prowadzą lub mają w zamierzeniu prowadzić do wdrażania innowacji. Działalność innowacyjna obejmuje także działalność badawczo-rozwojową (B+R), która nie jest bezpośrednio związana z tworzeniem konkretnej innowacji¹. Dodać należy, że innowacja często bywa mylona z wynalazkiem. Zarówno jedno, jak i drugie pojęcie związane jest z powstaniem „czegoś” nowego. Niemniej, wynalazek traktowany jest jako zjawisko jednorazowe, natomiast innowacja związana jest z procesem kolejno występujących po sobie działań. Rozróżnienia tych dwóch pojęć dokonał J.A. Schumpeter (1960), który definiując innowację jako zastosowanie i upowszechnianie w praktyce nowych rozwiązań, wyróżnił trzy występujące po sobie fazy: wynalazek, innowacyjność, dyfuzja. Rozróżnienie to spowodowało, że innowacja powinna być rozumiana jako proces wdrażania i praktycznego zastosowania nowego produktu, usługi lub wzorca postępowania (jeśli spełnia on cechy nowości). Innowacja to efekt zmiany – wprowadzonej w sposób świadomy, celowy i trwały – modyfikującej albo wprowadzającej nowe elementy do sposobu lub efektów funkcjonowania podmiotu kreującego i podmiotów aplikujących innowacje (Brol i Sztando 2011).

Pojęcie innowacyjności odnosi się nie tylko do poszczególnych osób, biznesu, ale ma również charakter pozaekonomiczny. Konsoliduje się z przedsiębiorczością w sektorze publicznym (administracja publiczna) i społecznym (organizacje non-profit). Innowacje nie zawsze wiążą się z osiągnięciem spektakularnych wyników; mogą po prostu polegać na wprowadzaniu technologii i dobrych praktyk wykorzystywanych gdzie indziej i dostosowywaniu ich do określonych warunków i okoliczności panujących w nowym miejscu, albo na wprowadzaniu sprawdzonych koncepcji w nowy, bardziej efektywny sposób (*Przegląd Obszarów Wiejskich UE*, 2009).

Z powyższego wynika, że pojęcie innowacji rozumiane jest przez badaczy na wiele sposobów. Różnorodność w definiowaniu w znacznej mierze determinowana jest specyfiką dziedziny, której dotyczy, sposobem podejścia do innowacji, rozumienia innowacji jako procesu lub jako efektu (rezultatu) określonego działania (*Dobre praktyki...* 2010). Istnieje także wiele podziałów i zależnych od nich rodzajów innowacji². Szczególnym rodzajem innowacji są innowacje społeczne, które mają stanowić odpowiedź na zróżnicowane problemy (instytucjonalne, edukacyjne, ekologiczne itp.), których rozwiązanie jest niezbędne dla przetrwania i rozwoju społeczeństwa. Ranga innowacji społecznych rośnie systematycznie,

¹ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/759,pojecie.html> (dostęp: 1.02.2018).

² Ze względu na przedmiot innowacji wyróżnia się innowacje technologiczne, organizacyjne, ekonomiczne, społeczne i ekologiczne.

bowiem stanowią one jeden z priorytetów Unii Europejskiej, a działania na rzecz ich kreacji i dyfuzji od lat są finansowane ze środków strukturalnych (Przyzwajska i Wyrwas 2016). Powstające współcześnie innowacje coraz rzadziej są wynikiem pracy czy też pomysłu jednej osoby. Niezbędnym czynnikiem jest współpraca wielu podmiotów, czego dobrym przykładem jest Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych.

Niniejsze opracowanie ma na celu zaprezentowanie aspektów funkcjonowania zagród edukacyjnych na obszarach wiejskich Pomorza jako przykładu innowacyjności. Metoda prowadzenia badań polegała na analizie źródeł wtórnych – danych zawartych na portalu www.zagrodyedukacyjne.pl. W pracy użyto metod analizy porównawczej i opisowej, zastosowano metodę tabelaryczno-liczbową. Do analizy wykorzystano także materiały Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie oraz literaturę z zakresu podjętej tematyki badawczej. Na jej podstawie ukazano problematykę definiowania innowacji i innowacyjności oraz ich wpływ na rozwój współczesnej wsi. Zobrazowano istotę i znaczenie sieci zagród edukacyjnych. Zakres przestrzenny badań obejmował województwo pomorskie, toteż w dalszej części artykułu scharakteryzowano gospodarstwa badanego regionu, zrzeszone w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych. Zakres problemowy badań dotyczył głównie analizy ich stanu i rozwoju jako archetypu innowacyjnej przedsiębiorczości.

2. Istota i znaczenie sieci zagród edukacyjnych

Innowacyjną inicjatywą w zakresie przedsiębiorczości mieszkańców wsi oraz rolnictwa społecznego³ jest Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych (OSZE) (Kmita-Dziasek 2014). Funkcjonuje ona od 2011 roku i służy upowszechnianiu idei edukacji w gospodarstwie rolnym oraz promocji działalności gospodarstw edukacyjnych.

Intencją gospodarstw edukacyjnych jest przede wszystkim popularyzacja rolniczego oblicza wsi. Zagrody proponują indywidualne programy edukacyjne, wynikające z profilu gospodarstwa oraz pasji gospodarzy. Asygnują możliwość poznania i doświadczenia pracy rolnika w bezpośrednim kontakcie z codziennym rytmem gospodarstwa oraz życiem na wsi. Jednocześnie promują aktywny styl życia i rozwijają nawyki zdrowego żywienia. Związek gospodarstwa rolnego ze środowiskiem naturalnym pozwala prezentować zjawiska przyrodnicze oraz ich wykorzystanie przez człowieka, uczy cierpliwości, szacunku wobec natury, kształtuje postawy ekologiczne, konsumenckie i życiowe.

---

³ Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych jest pionierskim przedsięwzięciem rolnictwa społecznego w Polsce.

Gospodarstwo edukacyjne to nowatorskie podejście do nauczania, które sprawdziło się już w wielu krajach europejskich⁴. Edukacja w takiej zagrodzie obejmuje „żywą” lekcję, łączącą teorię z praktyką. Tworzenie oferty edukacyjnej w gospodarstwie odbywa się poprzez przygotowanie programu zajęć edukacyjnych i zaprezentowanie go w wybranej formie (warsztatów, pokazów, kursów, szkoleń, pogadanek, ścieżek dydaktycznych, zielonych szkół). Zajęcia edukacyjne w gospodarstwach rolnych przynoszą wymierne korzyści zarówno dla rolnictwa, jak i szkolnictwa. Dla sektora rolnego istotne jest spotkanie z przyszłymi konsumentami i wzrost zrozumienia dla sytuacji i potrzeb gospodarki wiejskiej. Jest to także odmiana i wzbogacenie codziennego życia rolnika, radość pracy z dziećmi i nauczycielami, twórczy rozwój rodzin rolniczych oraz dodatkowy dochód. Niejednokrotnie stanowi przedłużenie sezonu turystycznego, umożliwia promocję produktów wytwarzanych w gospodarstwie, a tym samym stwarza także nowe perspektywy rozwoju zagrody. Z kolei szkolnictwo zyskuje urozmaicenie i wzbogacenie procesu kształcenia, programy nauczania zorientowane na praktyczne działanie, ćwiczenia warsztatowe z różnych dziedzin nauki i przedmiotów, alternatywne miejsca edukacji, a także możliwości poznania wiejskiej kultury (Kmita-Dziasek 2010). Gospodarstwa edukacyjne stwarzają nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich, a ponadto budują dialog pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskim, wzbogacając wiedzę i indywidualną wrażliwość środowisk miejskich na temat zagadnień wiejskich i rolniczych, w tym produkcji żywności (Kmita-Dziasek 2011).

Początki funkcjonowania Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych możliwe były dzięki realizacji projektu „Utworzenie Sieci Agroturystycznych Gospodarstw Edukacyjnych” przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie we współpracy z wojewódzkimi Ośrodkami Doradztwa Rolniczego na zlecenie Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Podstawą opracowania koncepcji OEZE było przekonanie, że:

- istnieje potrzeba przybliżenia społeczeństwu pracy rolnika i pochodzenia żywności jako przeciwstawienie się procesom globalizacji,
- gospodarstwo rolne posiada potencjał właściwy do prowadzenia atrakcyjnych zajęć edukacyjnych kształtujących postawy ekologiczne i konsumenckie wychodząc naprzeciw oczekiwaniom w zakresie uczenia się poprzez działanie,
- usługi edukacyjne stanowią szansę na dodatkowy dochód dla rolników i motywację do kontynuowania działalności rolniczej i utrzymania żywotności obszarów wiejskich (*Koncepcja...* 2015).

Sieć bazuje zatem na gospodarstwach, definiowanych jako obiekty prowadzące działalność edukacyjną z wykorzystaniem własnego potencjału rolniczego, a także przyrodniczych i kulturowych zasobów wiejskiego otoczenia. Istotą ich

---

⁴ „Fattorie didattiche” we Włoszech, „Fermes pédagogiques” we Francji, „Schule am Bauernhof” w Austrii, „Schule auf dem Bauernhof” w Szwajcarii.

działalności jest przybliżenie społeczeństwu procesów zachodzących w naturalnym środowisku gospodarstwa wiejskiego. Zgodnie z koncepcją zatwierdzoną w 2011 roku przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, „zagroda edukacyjna” to obiekt zlokalizowany na obszarach wiejskich, prowadzony przez mieszkańca wsi, posiadający zwierzęta gospodarskie albo uprawy rolnicze przeznaczone do prezentacji dla grup dzieci i młodzieży przyjmowanych w ramach programów szkolnych i pozaszkolnych lub udostępniane jako atrakcja turystyczna dla rodzin z dziećmi i dorosłych podróżujących indywidualnie, realizujący przynajmniej dwa cele edukacyjne spośród wymienionych:

- a) edukacja w zakresie produkcji roślinnej,
- b) edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej,
- c) edukacja w zakresie przetwórstwa płodów rolnych,
- d) edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej,
- e) edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej.

Od 2014 roku nazwa „zagroda edukacyjna” jest objęta ochroną patentową, a prawo do jej używania mają wyłącznie gospodarstwa rekomendowane do uczestnictwa w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych (*Regulamin...* 2015). Zasadniczym celem działania Sieci jest: podniesienie prestiżu zawodu rolnika i upowszechnienie wiedzy na temat pochodzenia żywności, różnicowanie pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi⁵. Cele programowe zagród edukacyjnych mogą być realizowane jako główna działalność gospodarstwa lub jako aktywność dodatkowa, uzupełniająca podstawową działalność produkcyjną czy agroturystyczną (Bogusz i Kmita-Dziasek 2015). Gospodarstwo edukacyjne jako specjalizacja gospodarstwa agroturystycznego jest jedną z form działalności zagród edukacyjnych. Inną formą jest też przyjmowanie grup wyłącznie celem realizacji konkretnych programów edukacyjnych, promujących działalność rolniczą, nie świadcząc przy tym usług noclegowych.

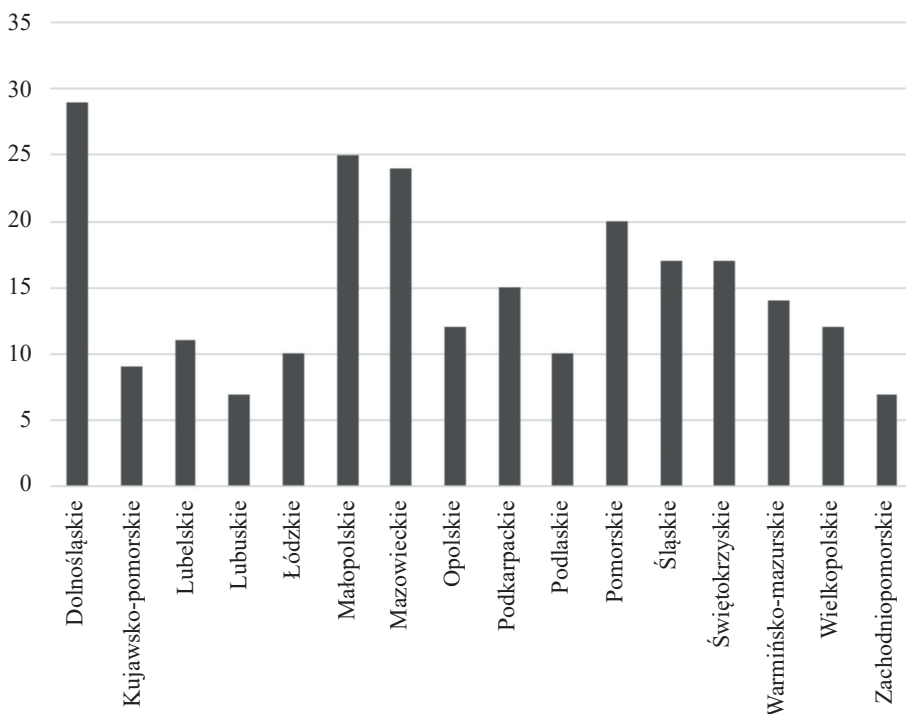
Funkcję koordynatora OSZE pełni Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, a partnerami na poziomie regionalnym są wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego we wszystkich 16 województwach. Działania w ramach Sieci realizowane są przy udziale takich struktur, jak Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich i Sieć na rzecz Innowacji. Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, wspierana przez system doradztwa rolniczego, zapewnia transparentny wizerunek wyróżniający usługi edukacyjne gospodarstw członkowskich na rynku, sprzyja lepszemu wykorzystaniu zasobów, ukierunkowuje rozwój jakościowy programów edukacyjnych, przyciąga środki zewnętrzne, zwiększa skuteczność działań promocyjnych. Uczestnicy sieci otrzymują promocję ofert w ogólnopolskim systemie internetowym oraz wsparcie doradcze i szkoleniowe, a także możliwość

⁵ www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 10.09.2017).

wzajemnej wymiany doświadczeń. Od 2015 roku OSZE jest członkiem Konsorcjum Turystyki Wiejskiej, działającym przy Polskiej Organizacji Turystycznej, co stworzyło nowe formy i możliwości promocji zagród w skali ponadkrajowej.

Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych skupia pod wspólną marką 239 indywidualnych podmiotów⁶, prowadzących działania edukacyjne, oparte na własnym potencjale rolniczym, na ogół łączące w swej działalności przedsiębiorczej funkcje produkcyjne z usługowymi, turystycznymi i edukacyjnymi (Kmita-Dziasek i Bogusz 2017). Zagrody edukacyjne zlokalizowane są na terenie całego kraju, przy czym największa ich liczba występuje w województwach: dolnośląskim (29 gospodarstw – 12,1% ogółu), małopolskim (25 – 10,4%) i mazowieckim (24 – 10,0%). Najmniej zaś funkcjonuje ich w województwie lubuskim i zachodniopomorskim – po 7 zagród, tj. 2,9% ogółu zagród edukacyjnych w Polsce (ryc. 1).

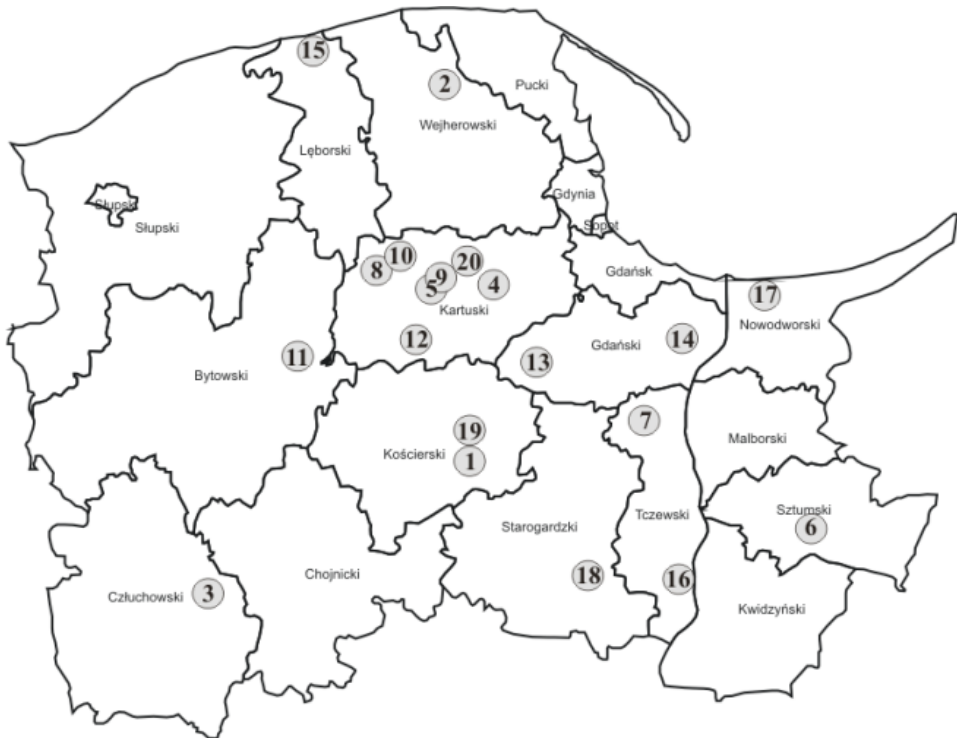
Ryc. 1. Liczba zagród edukacyjnych w Polsce według województw (stan na 31.01.2018 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

⁶ Według stanu na 31 stycznia 2018 roku; www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018).

3. Funkcjonowanie zagród edukacyjnych w województwie pomorskim

Województwo pomorskie, pod względem liczebności obiektów skupionych w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych, zajmuje czwartą lokatę w skali kraju – 20 zagród (8,3% ogółu). Połowa gospodarstw o charakterze edukacyjnym zlokalizowana jest na Kaszubach, a najwięcej w powiecie kartuskim – 7 obiektów (35%) (ryc. 2, tab. 1). Część z nich funkcjonuje też na Kociewiu („Turze”, „Maciejówka”, „Zaczarowany Folwark”) czy Żuławach („U Strusi”, „Wiejska Zagroda”). Na badanym terenie zdecydowaną większość zagród stanowią gospodarstwa agroturystyczne, dla których usługi edukacyjne stanowią rozszerzenie oferty turystycznej, a ponadto są sposobem na przedłużenie sezonu turystycznego.

① Zagroda edukacyjna (numeracja według tabeli 1)

Ryc. 2. Rozmieszczenie zagród edukacyjnych na Pomorzu

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Tabela. 1. Lokalizacja gospodarstw województwa pomorskiego funkcjonujących w ramach Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych

Lp.	Nazwa Zagrody Edukacyjnej	Lokalizacja gospodarstwa		
		Miejscowość	Gmina	Powiat
1.	Gospodarstwo agroturystyczne „Lipy”	Lipy	Stara Kiszewa	kościerski
2.	Gospodarstwo agroturystyczne „Agrohanka”	Kniewo	Wejherowo	wejherowski
3.	Zagroda Edukacyjna u Garncarza Szyszka	Polnica	Człuchów	człuchowski
4.	Gospodarstwo agroturystyczne „U Rychertów”	Kiełpino	Kartuzy	kartuski
5.	Gospodarstwo agroturystyczne „Wichrowe Wzgórze”	Chmielno	Chmielno	kartuski
6.	Inny Świat – Kraina Przyrody i Przygody	Krastudy	Mikołajki Pomorskie	sztumski
7.	Gospodarstwo agroturystyczne „Turze”	Turze	Tczew	tczewski
8.	Ciecz	Dolina Jadwigi	Sierakowice	kartuski
9.	Gospodarstwo agroturystyczne „U Chłopa”	Chmielno	Chmielno	kartuski
10.	„Pod Lipą”	Kamienicki Młyn	Sierakowice	kartuski
11.	„Jałowcowa Dolina”	Sylczno	Parchowo	bytowski
12.	„Kaszëbskô Zagroda”	Pierszczewo	Stężycza	kartuski
13.	„Lawendowa Osada”	Przywidz	Przywidz	gdański
14.	„Wiejska Zagroda”	Osice	Suchy Dąb	gdański
15.	Stadnina Koni Maciukiewicz	Nowęcín	Wicko	łęborski
16.	Gospodarstwo agroturystyczne „Maciejówka”	Opalenie	Gniew	tczewski
17.	Pasieka „U Strusi”	Jantar	Stegna	nowodworski
18.	„Zaczarowany Folwark”	Czarnylas	Skórcz	starogardzki
19.	Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń”	Wilcze Błota	Stara Kiszewa	kościerski
20.	Gospodarstwo Hodowlano-Agroturystyczne „Alpaki na Kaszubach”	Nowa Huta	Kartuzy	kartuski

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Zagrody pomorskie prezentują różne profile edukacyjne, skierowane zarówno do dzieci w wieku szkolnym (95%), przedszkolnym (80%), jak i młodzieży (75%) oraz dorosłych (80%). Ponadto, cztery zagrody edukacyjne (20%) przygotowały także ofertę skierowaną do dzieci i młodzieży bez opieki dorosłych – Inny Świat – Kraina Przyrody i Przygody, Checz, Stadnina Koni Maciukiewicz i Gospodarstwo agroturystyczne „Maciejówka” (tab. 2). Zdecydowanie najliczniejszą grupę korzystających z zajęć w gospodarstwach edukacyjnych badanego regionu stanowią dzieci ze szkół podstawowych i przedszkolaki. Udział dorosłych, młodzieży (gimnazjalnej, licealnej) i studentów jest zdecydowanie mniejszy. Wizyty w gospodarstwie mogą mieć na celu zwiedzanie gospodarstwa i ogólne zapoznanie się z jego funkcjonowaniem lub dotyczyć specjalistycznych zagadnień. Zajęcia edukacyjne we wszystkich zagrodach prowadzone są przez samych gospodarzy, ale część z nich wspomagają także osoby kompetentne do prowadzenia ciekawych lekcji tematycznych i warsztatów – nauczyciele zatrudnieni przez gospodarza (40%), twórcy ludowi i kapele regionalne (20%), animatorzy i instruktorzy (15%), a w pojedynczych przypadkach – garncarz („Pod Lipą”), piekarz oraz dietetyk („Agrohanka”). W niektórych gospodarstwach nieodzowna w realizacji zajęć edukacyjnych okazuje się również pomoc rodziny i przyjaciół (25% gospodarstw). Gospodarstwo edukacyjne to efektywna forma zdobywania i poszerzania wiedzy nie tylko dla dzieci, młodzieży czy dorosłych, ale także dostęp do działań innowacyjnych dla nauczycieli czy opiekunów.

Tabela 2. Adresaci i zakres oferty edukacyjnej gospodarstw województwa pomorskiego zrzeszonych w Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych

	Wyszczególnienie	Liczba zagród edukacyjnych	[%]
Adresaci oferty edukacyjnej	Dzieci w wieku przedszkolnym	16	80,0
	Dzieci w wieku szkolnym (szkoła podstawowa)	19	95,0
	Młodzież (gimnazjum, szkoła średnia) i studenci	15	75,0
	Dorośli	16	80,0
	Dzieci i młodzież – bez opieki osób dorosłych	4	20,0
Zakres oferty edukacyjnej	Program 1-dniowy bez noclegu	20	100,0
	Program kilkudniowy bez noclegu	12	60,0
	Program pobytu z wyżywieniem	16	80,0
	Program pobytu bez wyżywienia (we własnym zakresie)	15	75,0
	Zwiedzanie biletowane	2	10,0
	Program specjalny realizowany w okresie ferii i wakacji	1	5,0

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

Zlokalizowane na badanym terenie obiekty oferują pobyty o zróżnicowanym wymiarze czasowym, od wizyt 1–2 godzinnych czy całodziennych (100% zagród) po pobyt kilkudniowy z noclegiem (60%). Większość gospodarstw oferuje także pobyt z pełnym wyżywieniem (80%). Zwiedzanie biletowane posiadają w swojej ofercie dwa obiekty – w Osicach i Nowęcinnie. Natomiast zagroda edukacyjna w Krastudach, jako jedyna w regionie, oferuje dzieciom i młodzieży 5-dniowy program pobytu w okresie ferii zimowych oraz wakacji letnich. Zakres oferty jest więc zróżnicowany i dostosowany do różnych grup odbiorców. Z kolei tematyka proponowanych zajęć pozwala wybrać właściwy program zaspokajający potrzeby, zainteresowania konkretnego klienta. Daje możliwości poznania zawodu rolnika, tradycyjnego rzemiosła, historii i przyrody najbliższej okolicy.

W gospodarstwach regionu pomorskiego – obok problematyki ściśle związanej z doskonaleniem produkcji roślinnej i hodowli – wśród tematów znajdują się zagadnienia kształtowania świadomości ekologicznej i konsumenckiej, edukacja w dziedzinie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej – tak ważnych w kształtowaniu turystycznego wizerunku polskiej wsi⁷. Większość badanych gospodarstw realizuje cele edukacyjne w zakresie produkcji roślinnej (18 zagród), zwierzęcej (17 zagród) oraz kultywowania dziedzictwa i tradycji pomorskiej wsi (17 zagród) (tab. 3). W programach edukacyjnych realizowanych przez gospodarstwa regionu pomorskiego zdecydowanie przeważają zajęcia rekreacyjne, a także te propagujące przyrodę, tradycyjną żywność, prace w gospodarstwie rolnym oraz rękodzieło artystyczne (Czapiewska 2017).

Tabela 3. Cele edukacyjne realizowane w zagrodach województwa pomorskiego

	Wyszczególnienie	Liczba zagród edukacyjnych	[%]
Realizowane cele edukacyjne	Edukacja w zakresie produkcji roślinnej	18	90,0
	Edukacja w zakresie produkcji zwierzęcej	17	85,0
	Edukacja w zakresie przetwórstwa produktów rolnych	9	45,0
	Edukacja w zakresie świadomości ekologicznej i konsumenckiej	9	45,0
	Edukacja w zakresie dziedzictwa kultury materialnej wsi, tradycyjnych zawodów, rękodzieła i twórczości ludowej	17	85,0

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie bazy gospodarstw edukacyjnych, www.zagroda-edukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018)

⁷ <http://ksow.pl/turystyka-na-wsi.html> (dostęp: 3.12.2017)

Przykładowe programy zajęć edukacyjnych oferowane przez pomorskich rolników to, np. lekcje o zbożu, mleku („Wichrowe Wzgórze”), produktach pszczołach (Pasięka „U Strusi”), skarbach ziemi czy tradycyjnym rzemiośle i kaszubskiej kulturze („Jałowcowa Dolina”). Pięć gospodarstw (w Polnicy, Kiełpinie, Turze, Nowęcinnie i Opaleniu) specjalizuje się w hodowli koni różnych ras, toteż tematyka zajęć, jakie oferują zagrody związana jest z końmi. W gospodarstwach można nauczyć się przygotowania koni do pracy pod siodłem i w zaprzęgu, skorzystać z lekcji nauki jazdy konnej lub udoskonalić umiejętności jeździeckie. Właściciele „Stadniny Koni Maciukiewicz” w Nowęcinnie, będący doświadczonymi instruktorami jazdy konnej, od 1992 roku prowadzą ośrodek jeździecki i organizują obozy jeździeckie. W gospodarstwie realizowany jest jeden specjalistyczny program edukacyjny – „Hodowla i użytkowanie koni”. Natomiast „Maciejówka” od kilkunastu lat prowadzi hipoterapię. Na pomorskiej ziemi można też poznać życie afrykańskich strusi (zagroda w Jantarze), czy alpaka (zagroda w Nowej Hucie). Liczba oferowanych przez gospodarstwa programów edukacyjnych jest zróżnicowana i waha się od 1 do 7 (tab. 4). Średnio przypadają zatem cztery programy na jedną zagrodę edukacyjną. Najbardziej urozmaiconą ofertę proponują zagrody – „Lawendowa Osada”, „Zaczarowany Folwark” i Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń” (po 7 programów edukacyjnych).

„Lawendowa Osada” jest ekologicznym gospodarstwem agroturystycznym, w którym uprawianych jest kilkanaście odmian lawendy. Uprawa ta jest jedną z największych w kraju, a także pierwszą i największą w północnej Polsce. Ponadto, gospodarstwo posiada liczne obiekty i urządzenia przeznaczone do rekreacji. Goście korzystać mogą z relaksujących i leczniczych właściwości Wioski SPA (kompleksu do hydro-, chromo-, aroma-, muzyko- i haloterapii), gdzie znajduje się m.in. Grota Solna, Gorąca Balia (Hot tube) z jacuzzi, Zimna Balia oraz Bania Ruska. W „Lawendowej Osadzie” jest także AQUA Kompleks – basen z podgrzewaną wodą i ruchomym otwieranym zadaszeniem, czynny przez większą część roku, gdzie korzystać można z dobroczynnych właściwości odnowy biologicznej. Wykorzystanie relaksujących i dobroczynnych właściwości lawendy w połączeniu ze SPA dało możliwość nauki relaksacji, prowadzenia warsztatów wytwarzania naturalnych mydeł, olejków, kremów czy lawendowego wina. W zagrodzie oferowane są noclegi w Lawendowych Chatkach – pięciu sypialniach usytuowanych w domach mieszkalnych: Lawendowej Chatce Fioletowej, Lawendowej Chatce Niebieskiej i Lawendowej Chatce Zielonej. Na uwagę zasługuje też fakt, iż na terenie całego obiektu nie ma telewizora, co jest świadomym wyborem, na który decydują się odbiorcy chcący, aby odpoczynek i relaks umożliwił wyłącznie obcowanie z naturą⁸. Z racji tego, że „Lawendowa Osada” jest gospodarstwem proekologicznym, toteż zastosowanie znalazły tu odnawialne źródła energii – do podgrzewania wody użytkowej, ogrzewania wody w basenie,

⁸ <http://lawendowaosada.pl/> (dostęp: 20.01.2018).

czy oświetlania różnych części gospodarstwa (pompa ciepła). W zagrodzie funkcjonuje także ekologiczna oczyszczalnia ścieków i kompostownia. Ciekawym przykładem gospodarstwa jest Osada Artystyczno-Wypoczynkowa „Stara Baśń” w Wilczych Błotach, specjalizująca się głównie w prowadzeniu zajęć edukacyjnych o profilu artystycznym, jak malarstwo olejne i akrylowe, sztuka zdobienia mebli i przedmiotów użytkowych. Zagroda oferuje również zajęcia zielarskie, realizowane na wytyczonych ścieżkach edukacyjnych (na łące ziołowo-kwiatowej z właściwym opisem dla danej rośliny)⁹. Zabudowania gospodarskie (stodoła i obora) zaadaptowano na cele działalności gospodarczej, tj. pokoje gościnne, kuchnię i salę szkoleniową.

Niektóre zagrody – w Osicach, Skórczu i Nowej Hucie – obok programów oferowanych standardowo w gospodarstwie, realizują także programy dodatkowe (tab. 4). W pierwszym z nich jest to około 5-godzinny program „Żuławy w różnym świetle”, którego celem jest zapoznanie uczestników zajęć z dziedzictwem kultury materialnej Żuław. W drugim przypadku program dodatkowy pn. „Szukanie skarbu w lesie” (3-godzinny) przygotowany został w formie zabawy integracyjnej, łączącej edukację w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej. Warto dodać, iż gospodarstwo realizuje ponadto programy wyjazdowe w placówkach oświatowo-wychowawczych, które trwają zwykle około 45 minut. Natomiast zagroda w Nowej Hucie oferuje program dodatkowy, również 3-godzinny, pn. „Osobliwy świat rezerwatu Jeziora Lubygość”, prezentujący walory przyrodnicze tego miejsca – ekosystemy leśne (lasy bukowe) i nieleśne wykształcone w dolinie rynnowej jeziora Lubygość (Lubogoszcz). Rezerwat utworzony został w 1962 roku i obejmuje obszar blisko 70 hektarów. Jednakże podstawowym dochodem gospodarstwa, nietypowym dla polskiego rolnictwa, jest hodowla alpaka i lam, co w znacznej mierze wpłynęło na tematykę oferowanych zajęć – alpako-trekking, lamo-trekking. Jest to nowatorska i bardzo interesująca alternatywa dla gospodarstw agroturystycznych, która na dzień dzisiejszy na terenie naszego kraju jest niszowa, ale o wielkim potencjale rozwoju ekonomicznego gospodarstw¹⁰. Ponadto w gospodarstwie prowadzona jest alpako-terapia, wspomagająca rehabilitację ruchową oraz umysłową osób niepełnosprawnych zarówno dzieci, jak i dorosłych.

---

⁹ <http://www.zula.pl/> (dostęp: 20.01.2018).

¹⁰ W 2012 roku powstał Polski Związek Hodowców Alpaka, którego celem jest: podniesienie świadomości w zakresie chowu i hodowli alpaka, realizacja badań w zakresie chowu i hodowli alpaka w celu poprawy jakości pogłowia w Polsce, wspieranie promocji włókna, możliwości przetwórstwa, sprzedaży surowca oraz gotowych wyrobów, reprezentowanie interesów hodowców w Polsce oraz poza granicami kraju. Od 2017 roku funkcjonuje sekcja turystyki i alpako-terapii, której zadaniem jest promocja turystyki z alpakami oraz alpako-terapii, <http://podr.pl/wp-content/uploads/2017/02/alpaki-w-turystyce-1.pdf> (dostęp: 3.02.2018).

Doskonałym zapleczem edukacyjnym są budynki w zagrodach (stajnie, stodoły, obory, spichlerze, garaże, wiaty, magazyny, przydomowe piekarnie, pracownie pszczelarskie itp.). Prowadzeniu zajęć w gospodarstwie sprzyjać może wyposażenie w narzędzia i maszyny, posiadanie zwierząt i upraw roślin¹¹.

4. Podsumowanie

Współczesna polska wieś nie może ograniczać się do rozwoju produkcji rolniczej. Powstające nowe inicjatywy gospodarcze poza rolnictwem są wskaźnikiem unowocześniania terenów wiejskich. Coraz więcej gospodarstw wchodzi na drogę różnicowania swej dotychczasowej działalności oraz pozyskiwania nowych źródeł dochodów (Sikora 2007). Jednym z innowacyjnych kierunków dywersyfikacji wiejskiej gospodarki są usługi edukacyjne, bazujące na potencjale gospodarstwa rolnego: unikatowej infrastrukturze technicznej, produkcji i zajęciach gospodarskich, umiejętnościach i doświadczeniu rolników, miejscowej tradycji i kulturze (Kmita-Dziasek 2010). Zwykle za innowację uważa się zmiany w aspekcie gospodarczym i społecznym (Decelle 2004), a za takie można uznać powstanie zagród edukacyjnych, których idea jest popularyzacja rolniczego oblicza wsi i nadanie mu właściwej rangi społecznej, przy jednoczesnym wykorzystaniu zasobów materialnych i niematerialnych obszarów wiejskich (*Poradnik...* 2015). Ogólnopolska Sieć Zagród Edukacyjnych, utworzona w 2011 roku, jest przykładem innowacyjnego przedsięwzięcia sieciowego w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i aktywności społecznej. Współpraca w sieci daje właścicielom gospodarstw większe możliwości rozwoju, wpływając na wzrost pozycji konkurencyjnej, wynikającej z identyfikowania się ze wspólną marką. Promowanie tradycji i kultury ludowej, poznawanie dobrej polskiej żywności czy upowszechnienie idei edukacji w gospodarstwie rolnym to główne cele projektów realizowanych przez mieszkańców obszarów wiejskich w ramach Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych.

W województwie pomorskim zainteresowanie rozwojem działalności edukacyjnej wykazują najczęściej gospodarstwa agroturystyczne, dla których przedsięwzięcie tego typu stwarza szansę na wydłużenie sezonu turystycznego oraz rozszerzenie oferty. Zajęcia edukacyjne w gospodarstwach rolnych wpływają korzystnie na zachowanie żywności obszarów wiejskich, a poprzez spotkanie przyszłych konsumentów z rolnikami dają mieszkańcom miasta zrozumienie dla potrzeb gospodarki wiejskiej. Bezpośredni kontakt z bogatym otoczeniem rolniczo-przyrodniczym i kulturowo-społecznym w zagrodzie wiejskiej sprzyja holistycznemu rozwojowi.

---

¹¹ <http://www.dziennikbaltycki.pl/strefa-agro/wiadomosci/a/pomorski-osrodek-doradztwa-rolniczego-tworzy-na-wsi-zagrody-edukacyjne-zglos-sie,12367358/> (dostęp: 3.04.2017).

Na początku lat 80. ubiegłego wieku rozpowszechnił się pogląd, że innowacyjność to zdolność kreowania nowości i wykorzystania ich w praktyce, które dotyczą przedsiębiorstw różnej wielkości – nie tylko tych największych. Nawet małe gospodarstwa mogą zatem wprowadzić innowacje powstałe w instytucjach naukowych (Józwiak 2015). W nowoczesnej gospodarce niezbędne jest wnoszenie wartości dodanej do oferowanych produktów lub usług (innowacyjność). Z badań wynika, że na badanym terenie aktywność edukacyjną prowadzą zarówno niewielkie obszarowo gospodarstwa, jak i te bardzo duże – nawet o powierzchni powyżej 50 ha. Działalność edukacyjna zazwyczaj powiązana jest z prowadzeniem gospodarstwa rolnego czy innej działalności gospodarczej, zazwyczaj turystycznej lub przetwórczej. Badane zagrody oferują średnio 4 pakiety edukacyjne, które w większości skierowane są do dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym. Tematyka programów edukacyjnych jest bardzo zróżnicowana i dotyczy zarówno produkcji roślinnej, zwierzęcej, przetwórstwa, promowania ekologicznej żywności, jak i dziedzictwa kulturowego oraz stylu życia mieszkańców. Oferta dostosowywana jest najczęściej do tradycji i kultury regionu, co dowodzi, że powodem prowadzenia działalności edukacyjnej nie zawsze było tylko kryterium ekonomiczne, ale też społeczne, czyli satysfakcja właścicieli wynikająca z promowania lokalnego dziedzictwa. Propozycja edukacyjna prezentowanych gospodarstw wiejskich jest zatem obiecującym kierunkiem działalności uzupełniającym podstawowe źródła dochodu mieszkańców wsi oraz spełniającym szeroko rozumianą misję społeczną. Od kilkunastu lat możemy zaobserwować wzrost zainteresowania funkcją pozaprodukcyjną rolnictwa, w tym również społeczną. W ramach usług społecznych idea zagród edukacyjnych jest poszerzana o zagrody opiekuńcze. Pierwsze gospodarstwa opiekuńcze pilotowane przez doradztwo rolnicze powstają już w województwie kujawsko-pomorskim.

Nowe trendy społeczne i moda na zdrowy styl życia przyczyniają się do tworzenia na obszarach wiejskich innowacyjnych produktów na bazie miejscowych zasobów. Zwykle są one elementem dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego badanego regionu. Zagrody edukacyjne od kilku lat stanowią dobry przykład innowacyjnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Pomorza. Umożliwiają one poszukiwanie przez rolników dodatkowych dochodów, aktywizują nie tylko miejscową społeczność, ale wzbogacają też lokalną gospodarkę.

Literatura

- Bal-Woźniak T., 2004, *O podmiotowych uwarunkowaniach innowacyjności, czyli pierwotnych przyczynach braku aktywności innowacyjnej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, 1030, Wrocław.
- Barnett H., 1953, *Innovation: The Basis of Cultural Change*, McGraw-Hill Company, New York.

- Bogusz M., Kmita-Dziasek E., 2015, *Zagrody edukacyjne jako przykład innowacyjnej przedsiębiorczości na obszarach wiejskich*, [w:] Kamińska W. (red.), *Innowacyjność w turystyce wiejskiej a nowe możliwości zatrudnienia na obszarach wiejskich*, „Studia KPZK PAN”, 163: 155–166.
- Brol R., Sztando A., 2011, *Strategiczne kreowanie innowacyjności gospodarki lokalnej na przykładzie gminy Polkowice*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 179, Wrocław.
- Chodyński A., 2008, *Przedsiębiorczość i innowacyjność a kompetencje – aspekty strategiczne*, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas – „Zarządzanie”, 2: 31–39.
- Czapiewska G., 2017, *Partnerstwo i współpraca w aspekcie turystyki wiejskiej Pomorza*, [w:] Wojciechowska J. (red.), *Sieci współpracy w turystyce wiejskiej. Stan obecny i nowe wyzwania*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków–Łódź: 185–202.
- Decelle X., 2004, *A Conceptual and Dynamic Approach to Innovation in Tourism*, OECD, Organization of Economic Cooperation and Development, Paris: 5–12.
- Dobre praktyki innowacyjne. Podręcznik przedsiębiorcy*, 2010, Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Warszawa, <http://www.msodi.mazovia.pl/pliki/e3f18d16a-b7eea55a894d20c4a4a90b1.pdf>.
- Drucker P., 1992, *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Francik A., 2003, *Sterowanie procesami innowacyjnymi w organizacji*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Innowacyjna wieś pomorska*, 2017, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Lubaniu, Lubań.
- Józwiak W., 2015, *Innowacje w polskich gospodarstwach rolnych, zakres ich wdrażania i znaczenie*, IERiGŻ–PIB, Warszawa.
- Kmita-Dziasek E., 2010, *Agroturystyczne gospodarstwa edukacyjne – idee i dobre przykłady*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kmita-Dziasek E., 2011, *Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwach rolnych*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kmita-Dziasek E., 2014, *Gospodarstwa edukacyjne w koncepcji rolnictwa zaangażowanego społecznie*, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Częstochowa.
- Kmita-Dziasek E., Bogusz M., 2017, *Networking wiejskiej przedsiębiorczości na przykładzie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*, [w:] Wojciechowska J. (red.), *Sieci współpracy w turystyce wiejskiej. Stan obecny i nowe wyzwania*, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków–Łódź: 15–133.
- Koncepcja i funkcjonowanie Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*, 2015, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Kopaliński W., 2000, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Świat Książki, Warszawa.
- Kreatywność i innowacje w Unii Europejskiej na rzecz rozwoju obszarów wiejskich*, 2009, „Przegląd Obszarów Wiejskich UE”, 2.
- Meyer-Stamer J., Schoen Ch., 2007, *Rapid Appraisal of Local Innovation Systems (RALIS): Assessing And Enhancing Innovation Networks*, Mesopartner working papers, Duisburg and Munich.

- Munro J., 2015, *Accelerating Innovation in Local Government Research Project*, „Public Money & Management”, 35: 219–226.
- Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data*, 2005, 3rd Edition, OECD/Eurostat, Paris.
- Podręcznik Oslo. Zasady gromadzenia i interpretacji danych dotyczących innowacji. Pomiar działalności naukowej i technicznej*, 2008, OECD/Eurostat, Warszawa.
- Pietrański Z., 1970, *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Pomykański A., 2001, *Zarządzanie innowacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Łódź.
- Poradnik. Wprowadzenie do zagadnień edukacji w gospodarstwie rolnym*, 2015, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Porter M.E., 1990, *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York; The Macmillan Press Ltd., London (republished with a new introduction, 1998).
- Przywojska J., Wyrwas I., 2016, *Innowacje w zarządzaniu publicznym i polityce społecznej. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] Przywojska J., Wyrwas I. (red.), *Innowacje w zarządzaniu publicznym i polityce społecznej*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, 17(4), cz. II, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź–Warszawa: 5–14.
- Regulamin Ogólnopolskiej Sieci Zagród Edukacyjnych*, 2015, Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie, Kraków.
- Sikora J., 2007, *Turystyka wiejska a edukacja – różne poziomy, różne wymiary. Wstęp*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań.
- Schumpeter J.A., 1960, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Źródła internetowe

- <http://ksow.pl/turystyka-na-wsi.html> (dostęp: 3.12.2017).
- http://ksow.pl/uploads/tx_library/files/10_Koncepcja_i_funkcjonowanie_Og%C3%B3lnopolskiej_Sieci_Zagr%C3%B3d_Edukacyjnych.pdf.
- <http://lawendowaosada.pl/> (dostęp: 20.01.2018).
- <http://podr.pl/wp-content/uploads/2017/02/alpaki-w-turystyce-1.pdf> (dostęp: 3.02.2018).
- <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/759,pojecie.html> (dostęp: 1.02.2018).
- <http://www.dziennikbaltycki.pl/strefa-agro/wiadomosci/a/pomorski-osrodek-doradztwa-rolniczego-tworzy-na-wsi-zagrody-edukacyjne-zglos-sie,12367358/> (dostęp: 3.04.2017).
- <http://www.zula.pl/> (dostęp: 20.01.2018).
- www.zagrodaedukacyjna.pl (dostęp: 31.01.2018).

INNOVATION AND SOCIAL ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF POMERANIA – ON THE EXAMPLE OF EDUCATIONAL FARMS

Abstract: Contemporary village can not be limited to the development of agricultural production only. In a modern economy it is necessary to bring added value to the offered products or services (innovation). The National Educational Farm Network is an example of an innovative project (network) in terms of rural areas development and social activity.

The idea of educational farms was established in 2011. Its aim is to popularize the agricultural aspect of villages with using of local resources. Within a few years, it has met with great interest, not only of the tourists but also the owners and institutional environment. The aim of the elaboration was to assess the activities of educational farms as an example of innovation in rural areas of Pomerania voivodeship. One of the innovative directions of diversification the rural economy are educational services based on agricultural holding potential. Currently there are 239 farms making educational activities in the National Educational Farm Network including 20 farms in the Pomeranian voivodeship. Their educational offer is a new direction of activity that fulfills the wider social mission. A rich offer of educational packages facilitates the development of this form of education in rural areas. It is directed first of all to children and school teenagers. The subject of educational programs is very diverse and concerns both plant and animal production, processing, promotion of organic food and concerns also cultural heritage and lifestyle of residents. Educational farms are a good example of innovative entrepreneurship in rural areas of Pomerania. They enable farmers to search for additional income, activate not only the local community but also enrich the local economy.

Keywords: Innovation, social farming, the National Educational Farm Network, Pomerania voivodeship, rural areas.

Dr Gabriela Czapiewska
Instytut Geografii i Studiów Regionalnych
Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
Akademia Pomorska w Słupsku
e-mail: gabriela.czapiewska@apsl.edu.pl